

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Sønderjydsk Maanedsskrift

Udgivet af Historisk Samfund for Sønderjylland
ved Cl. Eskildsen og H. Lausten-Thomsen.

INDHOLD:

Chr. Petersen: Anna Aadams.

Th.: Kalkmalerierne i Brøns Kirke.

H. Lorenzen: Hvordan man for 50 Aar siden fejrede
Bryllup i Varnæs.

Samleren.

Nr. 5 — 1. NOVEMBER 1931. — 8. Aarg.

KJØBENHAVNS HANDELSBANK

KJØBENHAVN

ETABLERET 1873

Aktiekapital (fuldt indbetalt) . . . Kr. 50.000.000

Reservefond . . . . . - 31.016.061

FILIALER I:

AABENRAA - AARHUS - ESBJERG - GRAASTEN
HADERSLEV - HORSENS - KALUNDBORG - ODENSE
RANDERS - RØNNE - SØNDERBORG - TOFTLUND
TØNDER - VIBORG - VARDE

Biler udlejes H. Jensen Toft

altid pæne og under paalideligt

Førerskab.

Ogsaa over Grænsen.

Richtsensgade 4 Tønder

Tel. 255.

Indmeld Dem i

„Historisk Samfund for Sønderjylland“

og tegn Abonnement paa

„Sønderjydsk Maanedsskrift“

Trykt i Tønder Amts Centraltrykkeri.

1. November 1931.

ANNA AADAMS

EN SØNDERJYDSK DIGTERINDE

AF MAG. ART. CHR. PETERSEN. KØBENHAVN

RANGEN TIL GENNEM SANG ELLER BLOT VERS AT GIVE UDtryk for glæde eller sorg kan findes hos mennesker, der lever under yderst beskedne kaar, og den sikkerhed, hvormed saadanne smaa enkle vers af tilhørere kan huskes gennem mange aar, er kun et andet udtryk for samme oprindelige kunstglæde.

I det følgende vil jeg gerne fremdrage nogle træk af en fattig digterindes liv og anføre nogle af hendes digte. Jeg medtager enkelte træk, der samtidig kan give et tidsbillede. I en vis forstand kan hele den følgende skildring kun som folkelivsskildring have krav paa læserens interesse; thi — maaske med en enkelt undtagelse: det lille tyske vers — er ingen af digtene lydefri. Dog mærker man hist og her tydeligt det levende pulsslæg bag den døde skal, og her er da for et øjeblik kunstens maal naaet: at meddele et livsindhold, en følelse.

An Aadams, eller som hendes rigtige navn var Anna Kjestina Kunstmann, huskes endnu af flere, der i sidste halvdel af forrige aarhundrede var kendt paa egnen vest for Tinglev. Hun var født i 1827. Faderen var skorstensfejer Christen Hansen Kunstmann, kaldet Christen Adam, der boede i Kravlund. Navnet Adam viser længere tilbage i familien. I 1762 indvandrede til landsdelen fra Baden-Durlach to brødre Hans Adam Kunstmann og Jørgen Adam Kunstmann, der søgte herop paa grund af urolige politiske forhold i hjemlandet. Jørgen A. K. slog sig ned ved Slesvig, og Hans A. K. i Stade ved Jyndevad, og fra ham maa den gren af familien, vi her har at gøre med, stamme. En slægtning af skorstensfejeren, som i 1824 erhvervede den gaard paa Kragelund Mark, der nu ejes af sønnesønnen Asmus Konstmann, hed *Adam* Chr. Hansen Konstmann, (idet man her har valgt at stave navnet med o). An Aadams moder, Anna Margaretha Kunstmann, var en datter af Truels Hansen i Burkal. Forældrene havde hang til stærke drikke og kom ofte i kroen i Kravlund hos den daværende vært Zoëga. Christen Adam røgtede trods noget besvær sin gerning

som skorstensfejer. Sine redskaber, en kost og en skraber, havde han under hver sin arm og slæbte dem efter sig paa en saadan maade, at de om fornødent kunde yde ham støtte, naar det kneb at holde balancen. Han lænede sig da blot tilbage. For en mand som ham, der paa en gæstfri egn kom rundt til mange mennesker, kunde det jo nok hænde, at han kom til at tage en lille taar over tørsten. En gang hændte det, at man hos købmand Peter Hansen i Tinglev ikke forstod, hvorfor han var saa længe om at feje skorstenen, og da man saa efter, fandtes han sovende i køllen. Paa den tid, siger Jesper Jespersen i Jyndevad, som har fortalt mig disse træk om forældrene, svømmede man jo i brændevin.

Ogsaa moderen kom, som nævnt, i kroen. Hun synes at have været af et livligt temperament og var i besiddelse af kunstneriske anlæg. Man søgte hende saaledes som lejlighedsdigter, og i kroen optraadte hun undertiden som danserinde. Hun kunde saaledes danse paa bunden af en omvendt balje; men herved havde hun en gang uheld, maaske under indflydelse af spiritusen, idet hun faldt ned og slog sig. Paa vejen hjem var hun den aften faldet om paa vejen og bragtes, da man fandt hende, ind i et nærliggende hus, hvor hun døde, den 19. Februar 1858.

Jesper Jespersen, der nu er 87 aar, var den gang i lære hos An Aadams svoger, skomager Jes Jørgensen i Kravlund, og kom saaledes med til moderens begravelse d. 28. februar 1858. Han mener paa det nærmeste ordret at kunne huske den ligprædiken, som pastor Beyer, Tinglev, ved den lejlighed holdt, og den lød derefter i al sin korthed omtrent saadan:

„Saa vil vi da, inden vi skilles, ihukomme vor hensovede. Hun er fordømt, hun er evig fordømt! Ikke jeg fordømmer hende, men det Guds ord, som siger, at drankere og horkarle skal fordømmes. Og du gamle mand, som staar der med nedslagne øjne, vend om, vend om, du er paa den samme vej. Amen!”

Som man ser, en prædiken holdt med megen fynd og uden besværlig og trættende længde.

En begravelse foregik paa den tid saaledes, at ligfølget først efter jordfæstelsen samledes i kirken, hvor der da holdtes en kortere eller længere tale, undertiden nok under hensyn til, om der var betalt derfor.

An Aadams havde af søskende kun den ene søster (kaldet Tinne), der var gift med den omtalte skomager Jes Jørgensen, med hvem hun levede i et ulykkeligt ægteskab. Der var i dette ægteskab kun een datter, som menes at være død for mange aar siden.

Ogsaa An Aadams maatte i saa henseende friste en tung skæbne. Tidligt var hun blevet forlovet med en lærer, der imidlertid, som det

ses af et af de følgende digte, allerede i 1845, altsaa da Anna kun var 18 aar, brød forlovelsen. Dette følte af den unge pige, som om alt brød sammen, og førte hende for en tid ind i en alvorlig sindssyge. En tid passedes hun hjemme af en ung pige, moder til enkefru Grete Carstensen, Kravlund, der efter sin moders skildring fortæller, at sygdommen skal have været skrækkelig. Det endte da ogsaa med, at Anna maatte paa sindssygehus i Slesvig, og hun har saa genvundet baade sundheden og en smule mod til at fortsætte livet.

Da Grete Carstensen's moder var blevet forlovet, skrev Anna, maaske som tak for plejen, et lille digt til hende, som endnu er bevareret i originalen, der stammer fra 1850:

Til lykke, til lykke
jeg nu dig ønske maa,
at du maa snarlig prøve dit brudesmykke paa . . .

Som man ser ikke noget ud over det almindelige, og de sidste par linier er endda uklare, hvilket maaske endnu kan skyldes eftervirkninger af sygdommen, idet digtet fortsætter: „til maaske der med glæde for brudeskamlen træde en yndig mand at faa”.

I 1856, da hun var 29 aar, og altsaa 11 aar efter at hendes første forlovede havde brudt med hende, indgik An Aadams ægteskab med en arbejdsmand, friseren Jørgen Hansen fra Kalebøl ved Humtrup, en mils vej syd for Tønder. Han kaldtes almindeligt Jørgen Blank, maaske fordi han altid gik med en kasket med blank skygge.

Ægteskabet var ikke lykkeligt. Først har de maattet flytte meget omkring, eftersom han har kunnet faa arbejde. Indenfor Tinglev sogns grænser har de boet i Kravlund, paa Kravlund Mark, i Sofiedal og endelig i Terkelsbøl. Rimeligvis har han ikke kunnet være saa længe paa stedet. Hans helbred var ikke godt, og desuden havde han hang til stærke drikke, men derimod ikke rigtig lyst til at bestille noget. Han skal have lidt en del af gift og ofte maattet holde sengen. Samtidig skal han være blevet ondskabsfuld, saa han kunde finde fornøjelse i at have en stok skjult i sengen og med den slaa Anna, naar hun kom for at hjælpe ham. Han skal være død i 1869 eller først i 1870 i Humtrup, hvortil de under hans sygdom er flyttet, muligvis fordi det var hans hjemstedskommune, eller maaske fordi han der har haft familie, som de har søgt tilflugt hos. Alle de 7 Børn, som dette 12—13aarige ægteskab var velsignet med, døde i ganske ung alder. Efter kirkebogen i Tinglev har pastor J. C. Nielsen venligst oplyst mig, at af disse 7 børn kun de 5 staar opført i kirkebogen der. De andre 2 maa vel da være fødte og døde paa et tidspunkt, da familien har opholdt sig uden for Tinglev sogn. Af de 5, der alle var piger, har kun 1 opnaaet en alder af 4¹/₂ aar, de 3 er kun blevet

3 $\frac{1}{2}$ aar (den ene af dem, Anna Catharina, døde af difteritis i 1871) og en kun 6 dage. De 2 er først døde efter mandens død, nemlig foruden den nævnte Anna Catharina: Jurine Mariane, der døde i Terkelsbøl den 20. oktober 1873, kun 3 $\frac{1}{2}$ aar gammel.

Min moder Metha Petersen, datter af Chr. Juhl, Søndergaard, Terkelsbøl, var da kun 11 aar, men huskede tydeligt, hvorledes An Aadams morgenen efter var kommet ind hos min bedstefaders og med brudt stemme havde fortalt, at nu var lille „Jane” død, og at „Vorherre tog hende med et rask hurra ligesom alle de andre!”

Efter dette dødsfald skrev An Aadams det digt, der forsaavidt er anledning til denne artikel, som det huskedes af min moder og ligeledes af min ældre moster, Margrethe Beyerholm, efter hvis hukommelse det her gengives.

An Aadams klage ved datteren Janes død i 1873.

Naar vil du, o dødens engel, svinge
velsignende din fakkel over mig?
Naar skal jeg paa haabets lyse vinge
hæve mig og vorde lykkelig?

Naar skal sorgen endes, naar skal sæden
modnes
for uødeligheds land?
Blev jeg skabt kun for at kende glæden,
den jeg se, men aldrig nyde kan?

Hvorfor fremdrog du mig af intets mørke,
Gud, hvorfor gav du mig aand og liv?
Du, vort væsens ophav, som vi dyrker,
hvorfor har din stemme dog sagt bliv?

Thi hvad kan mer et kvindehjerter saare
end forsmaet, foragtet kærlighed?
Og hvad kan mer et moderhjerter saare,
end naar barnet rives af dets favn?

Begge dele lærte jeg at kende,
Jesus, styrk mig nu i mine savn!
Gange syv har dødens engel revet
et elsket barn ud af min moderfavn.

Dog nu til sidst jeg aller mest bedrøvet
nævner min højtelskte Janes navn!
Hun ofte mange roser til mig plukked,
hun tørred taaren af min hede kjind.

Hun trøstede mig, naar jeg af modgang
sukked,
hun styrked ofte mit beklemte sind.
Min trøst er borte, haabet er forsvundet,
thi, ak, min Jane lever ikke mer!

Til hende var min sidste glæde bunden!
Jeg hendes grav kun nu med taarer ser!
Den er det alter, hvor jeg stundom knæler
og kaster mig, erindring, i din favn.

Den er det sted, hvor sværmerisk jeg
dvæler
og med stor smerte nævner Janes navn.
Og der jeg beder til den evighøje.
I disse bønner finder jeg min trøst.

Jeg ønsker mig kun frelst fra jordens
møje
for at opsvinge mig til Janes bryst;
thi naar de gamle dage for mig kommer,
saa staar jeg arm forladt paa denne jord.

Forgæves svandt for mig min ungdoms
sommer,
min sorg, mit savn har ofte været stor.
Forgæves jeg i ungdoms dage elsked,
min første ven mig kold og stolt forlod.

Den første maj han mig tilbage stødte,
da fem og fyrre paa vort aarstal stod,
og da nedsank for mig min lykkes stjerne
bag horisontens dunkle mørke sky.

Dog hisset skuer jeg bag gravens fjerne
en skøn, en lys, en herlig morgengry
Saa tør jeg ikke lille Jane savne,
saa maa jeg trykke hende til mit bryst.

Saa maa jeg og min tabte ven omfavne,
som var min ungdoms fryd, mit haab,
min trøst.

Jeg har ved nedskrivningen foretaget en versinddeling svarende til fremsigelsen af digtet, og den har jeg her beholdt, men gør iøvrigt opmærksom paa, at rimene fra fjerde vers og til digtets ende gaar paa tværs af versinddelingen, hvilket maaske kan skyldes, at der efter de to første linjer i fjerde vers er faldet et par linjer bort, som sammen med dem skulde have udgjort et vers for sig. Derved vilde der være foregaaet en forskydning, saaledes, at hvert nuværende vers' to sidste linjer fra fjerde vers at regne vilde være kommet til at høre sammen med de to første i det følgende vers, hvad rimene kunde tyde paa var det rigtige.

Et par aar senere, 14. marts 1875, bortrev døden ved en lungebetændelse min mormoder, som An Aadams født i 1827 og saaledes kun 48 aar gammel. Moder, der da var 13 aar, og som havde hørt, at naar hundene tuder, varsler det lig, forsøgte ængstelig, men forgæves at bortjage en stor sort hund, de ellers ikke kendte, men som, medens mormoder laa syg, kom og satte sig paa vejen ned mod gaarden og tudede. Døden lod sig i hvert fald ikke forjage. Mormoder døde nævnte dag. Mormoder var konfirmeret i Christiansfeld, hvortil hendes fader, der ellers havde boet i Vanderup syd for Flensborg, paa sine ældre dage var flyttet, som det da ikke var ualmindeligt. Mormoder havde modtaget varige indtryk af livet i Christiansfeld, og hos hende har An Aadams sikkert fundet forstaaelse for de toner, hun under sorg og modgang slog paa. Jeg tør derfor tro, at det lille digt, hun da skrev, var ægte følt. Da hun om morgenen efter mormoders død kom ind i gaarden og erfarede, hvad der var sket, bad hun om et stykke papir og skrev da:

Veninde, jeg skriver i hast et par ord
for dermed dit støv at bepryde.

Jeg vil dig erindre, mens jeg er paa jord
og du udi himlen dig fryder.

I fordums dage du tit var min trøst,
nu staar jeg saa ensom paa jorden.

Dog hisset du lever, det være min trøst,
du hisset en engel er vorden.

Bed for dine børn, som vil føle stor savn,
se ned til din mage, som græder.
Naar engang du slutter os alle i favn,
da vendes al længsel til glæde.

Ved samme lejlighed skrev An Aadams for bedstemoders veninde Marie Sofie Jespersen et lille digt, som hun kunde lægge i sin krans:*

Stille, stille døden kom
til den store blomsterhave,
plukked sig en skabning from
til en kærlig himmelgave.

Natten gik henover livet,

stormen rev det bort som sivet.
Fred du ejer, fred du vinder,
fred der hviler paa dit minde.
Fred i gravens bolig!

(Efter Margrethe Beyerholms hukommelse)

* Det var da skik at lægge krans paa liget og inden i hver krans et digt, enten originalt eller nogle vers af en kendt salme.

For samme Marie Sofie Jespersen skrev An Aadams til en søsters baare nogle vers, hvoraf Marie Jespersens datter, fru Marie Johansen i Hjordkjær, husker et par:

Endt for dig blev jordens sorg og møje, da du, søster, sank i dødens favn. Gudhengiven lukte du dit øje; tit din sjæl sig ønskede frelsens havn.	Blid og rolig var din færd hernelen, tro udi dit kald du viste dig. Tit din tanke saa mod evigheden, hvor din sjæl hos Gud nu fryder sig.
---	--

Af særlig lødighed er et lille digt, som An Aadams engang skrev, hvor en ung kone var død. Manden var tysk, og digtet blev derfor formet i dette sprog. Digtet lyder:

Teure Gattin, ach vergebens ruf' ich,
ach, vergebens wein' ich meinen Schmerz!
Keine Antwort tönt von deinem Munde,
schon vorüber ist die Scheidestunde,
schon gebrochen ist dein liebes Herz.

I det hele synes døden at have været en hyppig anledning for An Aadams til at digte. Fru Marie Jørgensen, Kolding, der stammer fra Kravlund, havde en lille 13-aarig broder, som døde i 1866. An Aadams, der da boede andetsteds, besøgte en dag sin søster i Kravlund, og da med det samme fru Jørgensens moder. Da hun hørte om dødsfaldet, skrev hun følgende lille digt, som fru Jørgensen husker:

Alt vort haab, vor trøst og glæde synker tit i kolden grav. Kristeligt det er at græde, naar Gud tager, hvad han gav; dog maa hermed holdes maade, lad kun Gud og Jesus raade.	Græd ej, fader eller moder, skönt jeg her var eders trøst. Jeg har opnaaet større goder end alverdens største lyst. Jeg indgik til lammets trone og vandt salighedens krone.
Skyldfri var dit Liv paa Jorden, du var god og elskelig. Hist er du en engel vorden, skönt forældre savner dig. Dine søskende tillige, de med graad farvel dig siger.	Kære moder, jeg nedsmiler til din sorg og tunge savn. Tiden, som saa rask bortiler, fører dig snart i min favn. Hisset jeg en krans dig binder, hvor ej sorgens taare rinder.

Jeg maatte, skriver fru Jørgensen til mig, saa ofte læse digtet for min kære moder. Derfor kan jeg huske det saa godt.

Omkring 1873 mistede min moder en 11—12-aarig jævnaldrende skolekammerat og legesøster, som allerede i saa ung en alder skal være død af kræft efter et langt, smertefuldt sygeleje. Til den krans, moder lagde paa sin døde venindes baare, fik hun af An Aadams følgende vers:

Knækket som en blomst i vaarens dage ser jeg dig veninde ligge her. Snart skal graven nu dit støv modtage, men din sjæl til himlen ilet er.	Du har lidt, nu har du overvundet, kære pige, du er lykkelig. Du har stridt, nu har du hvile fundet, og din sjæl i himlen fryder sig.
--	--

Skal jeg dig som legesøster savne
i vor glade muntre legekreds,
haaber jeg dig hisset at omfavne,
fri for smerte, glad og veltilfreds.

(Efter Margrethe Beyerholms hukommelse)

Lærer P. Bau og søsteren, frøken Caroline Bau, der nu bor i Aabenraa, stammer fra Kravlund. De boede i mange aar i Genner, og her var deres moder flyttet til dem. Efter moderens død i 1891 fik de besøg af An Aadams, der var paa egnen, vist for at besøge en ungdomsven. Da hun hørte om sin venindes død, skrev hun et par digte, som endnu er bevaret:

Nu moder! har du kastet din vandrings-
stav,

og døden gav dig den forønskede hvile.
Med taarer har vi lagt dig i din grav,
men gennem taarer gensynshaabet smiler.

Nu har du fundet gravens stille ro,
du gik saa nødigt bort fra dine kære!
Du vist nok har bevaret haab og tro,
og haab og tro saa skønne frugter bærer.

Du i Guds himmel nu forenet er
med dem, som der har ventet dig med
længsel.

Og vi — vi haaber dig at skue der,
naar vi er fri for jordelivets trængsel.

Med taarer vi dig siger ømt farvel.
Fred med dit støv i gravens stille gemme!

Og dobbelt fred med din forløste sjæl,
som nu i himlens havn i Jesu skød er
hjemme.

Hvis er det støv, som hviler i sin grav,
hvor vemodstaarer tit i løn vil rinde?
Hvis er den krans om brudte vandrings-
stav,
som efterlader os et varigt minde?

Den krans er din, du tro og fromme sjæl,
som gik foran os op til lammets trone.
Du brugte her din levetid saa vel.
Nu har du vundet salighedens krone.

Saa, sov nu sødt i gravens stille havn,
til eengang Herrens store time lyder.
Saa samles vi i Jesu Christi navn,
hvor du os alle et velkommen byder.

Det andet digt, der er formet som An Aadams' personlige afsked med veninden lyder:

Gode, kære, tro veninde!
Hisset samles vi igen,
hvor ej skilsmistaarer rinder,
hos vor frelser, hos vor ven!

Dine kære børns øjne
med saa tunge taarer flød,
først ved lange smerteleje,
siden ved den mørke død.

Tit vil mine tanker ile
til det tause hvilested,
hvor min tro veninde hviler
efter livets tunge fjed!

Dog paany sig tanken hæver
op fra sorgerne paa jord.
Veninde er ej død, hun lever,
hvor de gode sjæle bor!

Dagen før min moster Margrethes konfirmation (1873) kom An Aadams ind i gaarden for at hente mælk. Inden hun atter gik, havde hun skrevet og afleveret følgende lille digt:

Margrethe, du fra din barndom gaar ud,
sig, hvad er din stille tanke?
Vil du 'stedse paa de veje vanke,
som behage kan din Frelser, Gud?

Vil du stræbe mod det elskte land,
hvor ej taarer, mer dit øje væder?
Vil du følge stjernen, som dig leder
hist til hin os ubekendte strand?

Vil du? Ja, du vil, men kan du vel
ved din egen kraft naa saligheden;
thi saamangen sjæl heneden
har i kamp og strid forlist sin sjæl.

Men Margrethe, søg du denne havn:
Kast i troens havn dit haabets anker.
Henrykt saligt da dit Hjerte banker,
naar det hviler i sin frelsers favn.

Dette er i det væsentlige, hvad jeg har kunnet samle af digte. Det er sikkert kun en yderst ringe del af, hvad der har været. Hvad der er bevaret giver dog noget indtryk af personligheden, om end rimeligvis et noget ensidigt.

An Aadams skal af vækst have været temmelig høj og mørk. Hun havde en køn sangstemme. Lærer P. Bau fortæller, at da hun boede paa Kravlund Mark, plejede mange at besøge hende om aftenen for at høre hende synge. „Anna havde et fromt og godmodigt sind og var meget nøjsom. Hun skrev digte og sang gerne viser. De var ofte meget lange. Ofte var der gæster i hendes hjem for at høre hende synge“. Da An Aadams var flyttet til Terkelsbøl, fortsatte de unge der med at besøge hende. Murer Lorens Christiansen i Kravlund, der en tid opholdt sig i Terkelsbøl, fortæller, at de unge i byen da gerne gik hen til An Aadams for at høre hende synge, og da der naturligt nok var smalhans hos Anna, bragte de undertiden selv kaffe med.

Medens hun boede her, skal hendes tidligere kæreste, som i 1845 havde brudt med hende, have gjort tilnærmelser og ønsket at bo hos hende eller i hvert fald have hende som husholder, men det afviste hun, og satte afvisningen paa vers: Salig frihed, frie stand! Aldrig tar jeg mer en mand! Og heller ikke en gammel kostgænger!“

I Terkelsbøl boede An Aadams i et lille 4-fags hus, der laa paa „Søndergade“ og kaldtes „Slottet“. Det indeholdt foruden en forstue, der tillige tjente som tørveoplagsrum og hønsehus, kun et køkken og en dagligstue med alkove. Under disse beskedne forhold samledes byens ungdom til skæmt og alvor. Caroline Bau og moder har som Børn her gaaet til syundervisning hos An Aadams, der var snild til alt.

Som selvforsørgende har An Aadams naturligvis ikke haft det let, og hun har til tider maattet slaa ind paa at tigge, hvad hun synes at have kunnet gøre uden at føle sig ringere derved. Hos mormoder, hvor hun jo var husven, formede hendes bøn om lidt hjælp sig som en simpel meddelelse f. eks.: „Anna, æ hær ingen mælk!“ Saa gav resten sig af sig selv. Undertiden foregik dog ogsaa dette paa vers, som det fremgaar af et bevaret vers af „kaffevisen“, som baade min moster Margrethe, min moder og Caroline Bau har husket:

Kaffe er min største glæde,
kaffe, det er min attraa.
Har jeg ej kaffe, maa jeg græde,

og til min veninde gaa.
Saa beder jeg: Giv mig en sjat;
thi min daase er bankerot.

Det var efter at have fremsagt dette lille beskedne vers for min mormoder, at hun umiddelbart gik over til at fremsige de lige anførte linier om sin glæde ved den frie stand.

Sin beslutning om at forblive ugift blev hun dog ikke tro. Efter nogle aar at have været a-b-c-lærerinde paa større gaarde, hvorfra børnene havde langt til skole, giftede hun sig, efter hvad fru Johansen, Hjordkjær, oplyser, med en stenhugger Schlytter i Aabenraa, hvor hun skal have haft nogle gode aar. Efter hans død flyttede hun til Stubbæk, rimeligvis fordi hun havde en slægtning, som indtil 1896 var lærer her. Hun skal ogsaa her nogen tid have haft ret gode kaar, men skal dog have endt sine dage paa fattiggaarden.

Paa sine ældre dage har An Aadams maaske været „lidt til en side“. Medens min moster Margrethe og min moder har husket hende som en skikkelse, der gjorde stærkt indtryk paa dem, saa husker min yngste moster, Christiana, hende som netop „lidt til en side“, og Jes Frederiksen, Terkelsbøl, husker hende ogsaa kun dunkelt og nærmest kun, at hans søstre undertiden havde hende lidt til bedste ved at lokke hende til at synge for dem. De, der har kendt hende i hendes bedste aar og paa nærmere hold, har aabenbart ikke haft nogen fristelse i den retning.

Fru Marie Johansen, Hjordkjær, fortæller, at An Aadams altid sagde om sig selv, at hun havde et stolt sind. Til Fru Johansen har hun ligeledes fortalt, at hun havde mange vaagne nætter, og at hun da bedst kunde digte. Ved siden af at være lejlighedsdigter, der paa opfordring til given lejlighed kunde skrive mere eller mindre vellykkede vers, har hun da ogsaa selv fundet en trøst i paa vers at give udtryk for sine følelser, saaledes som navnlig digtet om „Jane“ viser det.

Fru Cathrine Nissen, Flensborg, søster til Andreas og Asmus Konstmann, Vejbæk og Kragelund, husker, hvorledes deres forældre paa Kragelund Mark lejlighedsvis fik besøg af de to søstre fra Kravlund, der jo var af familien. De virkede, siger hun, begge noget „fromme“, hvad de jo kan have haft al anledning til at være, forsaavidt de heri har kunnet finde nogen trøst for deres kranke livsskæbner. Enkelte bevarede træk tyder dog paa, at Anna ikke har savnet humør.

Min moder har fortalt om An Aadams, saa jeg synes, jeg har haft et billede af hende, selv om jeg ikke kunde huske mange enkeltheder. Det undrer mig, skriver fru Johansen til mig, hvorledes De er kommet i tanke om Anna Aadams. Det er maaske efter, hvad Deres moder har fortalt, da vi som børn og unge saa ofte har lyttet til hendes fortællinger. Netop saadan er det. Efter moders død har jeg

faaet lyst til at supplere billedet ved at samle, hvad jeg med rimelig anvendelse af tid har kunnet faa fat i. Jeg har herved haft en værdifuld hjælp af købmand H. C. Nissen, Tinglev, der stammer fra Kravlund og som ogsaa har interesseret sig for at opspore, hvad der kunde findes. Hvad vi har kunnet faa fat i, er jo ikke saa stort, og jeg har derfor medtaget det meste uden hensyn til dets større eller mindre værdi, blot for at fuldstændiggøre billedet. Vi har iøvrigt kun haft alt for god anledning til at erkende rigtigheden af, at „vore navne glemmes, som sne, der faldt i fjor“, men spredt omkring findes dog altsaa spor, der paa sin maade er forbavsende godt bevaret, selv hvor der ikke direkte er tænkt derpaa. Saaledes f. eks. digtet ved „Janes“ død, som i den form, det her er gengivet i, kun har været bevaret i hukommelsen over et tidsrum paa omtrent 60 aar. Jeg haaber, læserne gennem det, vi har faaet samlet, maa have faaet en smule indtryk af den ejendommelige personlighed, Anna Kunstmann, kaldet An Aadams, maa have været.

KALKMALERIERNE I BRØNS KIRKE

II BRØNS KIRKE, HVORFRA VI FORNYLIG BRAGTE BILLEDET AF ET Kirkevindue, er der allerede for Aaringer siden fremdraget en Række Kalkmalerier. De blev opmalet og istandsat af Professor Au-

gust Wilckens, men denne Restavrering havde tabt sin Friskhed og var tildels udvasket. Derfor har man nu igen maattet forny Billederne, og det er sikkert lykkedes at føre dem meget nærmere til det oprindelige, end de hidtil har været. Fornyselsen, som er udført under Nationalmuseets Ledelse, er nu bragt til Ende, og vi ser os i Stand til at bringe Gengivelser af Billederne i deres nye Skikkelse. Sognepræsten i Brøns, Pastor Malling, har forsøgt at tyde Billedernes Indhold og at tidsbestemme dem. Derefter synes der at være overmaade stor Sandsynlighed for, at de stammer fra Katolicismens allersidste Aar. I hvert Fald er Kalkmalerierne i Brøns Kirke nogle af de værdifuldeste Kirkebilleder, som vi har i Sønderjylland. Th.

HVORDAN MAN FOR 50 AAR SIDEN FEJREDE BRYLLUP I VARNÆS

AF FØRSTELÆRER H. LORENZEN, ØSBY

I DEN SIDSTE HALVDEL AF DET FORRIGE AARHUNDREDE FEJREDES et Bryllup i Varnæs paa en saa storslaet Maade, at en saadan Fest næsten kunde kaldes en Folkefest. Festen spændte over fire Dage og samlede undertiden flere Hundrede Mennesker.

Indbydelsen skete 8 eller 14 Dage i Forvejen. De Forlovede indfandt sig til Vogns i de Hjem, hvis Beboere skulde med til Bryllup. Det var de særlige Bestillingsfolk, som blev indbudt af det unge Par. Saadanne var: Brudesmykkersken, Brudgomsføreren, Bydesvenden, Ledesvenden, en Del Folk til at hjælpe i Køkkenet, unge Piger til at dække Bord, andre til at varte op, unge Karle til at skænke Vin og Drengene til at skænke Øl. Indbydelsen af de øvrige Bryllupsgæster paahvilede Bydesvenden, der kom til Hest og bragte Hilsen fra Brudeparret, at tage Del i deres Bryllup, følge med til Kirken og efter Vielsen at tage Del i det fælles Glædesmaaltid. Han skulde almindeligvis modtage „et Skænk“ hvert Sted, saa at han ofte, inden han naaede de sidste Hjem, havde svært ved at bevare sin ellers saa stolte Holdning paa den flotte Ganger. Derimod blev Skafferen, Vintapperen, Kogekonen, Vaskekonen og Musikken bestilt af selve Brudeparret. Til fjerntboende Venner sendtes Indbydelsen ved et Brev, der som Regel blev skrevet i Skolen. Der var Fest i Skolen den Dag, da der skulde skrives „Kostbrøv“. Læreren mødte med Papir og Saks i Klassen og skrev paa den store Vægtavle:

Varnæs, den . . . . .

Ærede Hr. . . . .

Paa næstkommende . . . . agter vi, om Gud vil, at fejre vor Bryllupsfest, til hvilken Højtidelighed De og Deres Familie herved venligst indbydes.

Med megen Agtelse

. . . . .

Skolebørnene tog nu med Iver fat paa Opgaven. Men det forstaaer sig, at ikke alle Brevene fik Lov at blive sendt af Sted. De daarligst skrevne havnede i Kakkellovnen.

Saa begyndte Festen. Søndagen i Forvejen henimod Aften begav unge Karle sig til Bryllupshuset, belæssede hver med en Skinke som Foræring fra de indbudte Familier. Skafferen modtog Skinkerne og afleverede dem til Brudeparret. De unge Mennesker blev beværtet paa det bedste med Mad og Drikke til langt ud paa Aftenen. Det var „e Flæskgild“. — Bemærkes skal det, at Bryllupperne for det meste blev fejret i en Bondegaard, hvor alt Husrum blev taget i Brug, ogsaa begge Loerne. Desuden havde man lejet et rummeligt, ottekantet Telt, der var stillet op midt paa Gaardspladsen, og som havde Plads til henved 200 Personer.

Var Brylluppet bestemt til Torsdagen, saa var den forudgaaende Onsdag „e Tillavensdav“. Ved Middagstid samledes alt Køkkenpersonale, en 8—10 Familier fra Nabolaget, baade Mænd og Kvinder. Man kunde saa i det store Telt se flere Rækker ivrigt beskæftigede

Mennesker: Kvinderne rullede Kødboller til Suppen, Mændene slog Sukkertoppene itu, malede Kaffe, og ved en Pibe Tobak og nogle „smaa Sorte“ (Kaffepunch) var der ingen Fare for, at Underholdningen skulde gaa i Staa. De unge Piger bragte Lagener til at beklæde Væggene i Loerne med, Bordduge, Tallerkener, Skeer, Gafle og Knive, og alt blev „tillavet“ paa det bedste. Tvebakkerne, som skulde bruges til Maden, fyldte man i en Sæk, og denne blev saa af to raske Karle kraftigt bearbejdet med Plejle. Maden blev kogt udenfor, under aaben Himmel, paa lange Ildsteder, da ingen Komfurer kunde give Plads til de store Gryder. I et lille Lukaf i Laden ordnede Vintapperen Drikkevarerne: Vin, Brændevin, Øl, og han vaagede ogsaa over et Lager af Cigarer. Det var ikke altid saa let en Sag for denne Mand at have alle disse lækre Ting paa saa nært Hold. Det er nemlig hændt, at Vintapperen maatte afløses midt under Festligheden. — Henimod Aften kom der til alles store Glæde en tre til fire Mand ind i Gaarden med skinnende Instrumenter. Det var Musikanterne fra den nærmeste Købstad. Imidlertid var ogsaa unge Piger mødte med „Skikkend“, som i Reglen bestod i 3 $\mathring{a}$ Smør, 1 Snes Æg og en Flaske Fløde. Dansen begyndte, og det blev sent, inden „e Tillavensdav“ randt ud.

Saa fulgte den store Dag, selve Bryllupsdagen. — Det var igen ved Middagstid, at Gæsterne strømmede til allevegne fra. De blev modtaget med Musik af Orkestret, som imidlertid var blevet forøget med en 3—4 Mand. Vinskænkerne gik Gæsterne imøde for at byde dem et Glas Vin. Efter at Gæsterne endvidere havde faaet en Kop Kaffe, ordnede Køretøjerne sig for at køre til Kirke. I flot Trav bevægede sig den lange Vognrække ad de smalle, krogede Veje til Kirken og dette i følgende Orden: 1. Vogn med Musikken, 2. Vogn med Brudepigerne, 3. Vogn med Brud og Brudesmykkesken, 4. Vogn med Brudgommen og Brudgomsføreren, derefter de nærmeste Slægtninge i bestemt Orden. Vogntoget maatte undervejs ikke standse — det betød nemlig Ulykke —; et kraftigt Regnskyl undervejs gav Vel-signelse. „En Mål i e Smyk gir Lyk“. Musikken ledsagede Brudeparret til Kirkedøren. Efter fuldbyrdet Vielse spillede Musikken igen hen til Køretøjerne. Ankomsten til Bryllupshuset førtes den store Festfor-samling til Bords af Skafferen. Denne var fuldstændig orienteret om, i hvilken Rækkefølge Gæsterne skulde bænkes. Rigtignok kunde dette ikke ske, førend Præsten og Degnen var kommet til Stede. De to Personer kunde dengang ikke undværes ved en saadan Lejlighed. Efter at der af Præsten var bedt en Bordbøn, begyndte Festmaaltidet, der bestod af Kødsuppe, med baade Kød- og Melboller og Ris, Oksekød med Tilbehør, samt adskillige Glas Vin ind imellem. Den første Bordtale blev holdt af Præsten, den følgende af Degnen, og dernæst

taltes af enhver, som havde Lyst til at bidrage lidt til Underholdningen. Imellem Talerne blev der sunget: „Det er saa yndigt at følges ad“ og mange andre. Ogsaa vore nationale Sange havde ved denne Lejlighed en fremtrædende Plads. Efter Maaltidet, der ofte varede i to til tre Timer, trak man Vejret ude i det frie. Imens blev der i Teltet gjort Plads til at Dansen kunde begynde. Den første Dans var Brudedansen: Skafferen dansede nogle faa Takter med Bruden, for derefter at føre hende til Brudgommen. Først da dansedes den egentlige Brudedans: De Nygifte med hinanden, Brudgomsføreren med Brudesmykkersken, Bydesvenden og Ledesvenden hver med en af Brudepigerne. Derefter stod det enhver frit at deltage i Dansen. Det var selvfølgelig for det meste Ungdommen, der morede sig paa denne Maade. De ældre, der ikke foretrak at se til ved Dansen og lægge Mærke til om „deres Peter“ førte sig ordentligt og om „deres Ellen“ dog vel ikke blev overset, trak sig tilbage i Loerne, hvor der i den ene serveredes Kaffe og Kager og i den anden kraftigere Drikkevarer. Ved 10—11-Tiden indtraadte et vigtigt Øjeblik: Der hørtes fra Teltet Trompetsignal, og enhver var klar over dets Betydning: Brudeparret var nu rede til at tage imod Gaver. I en lille Stue sad bag Bordet Brudeparret, Brudgomsføreren og Brudesmykkersken. Midt paa Bordet stod en Terrin. Gæsterne, der i en Fart havde forsynet sig med Gaverne, begav sig ind i den lille Stue og overrakte Brudeparret den dem tiltænkte Gave. I Reglen var det Sølvtoj, der blev givet. Terrinen var bestemt til at tage imod Pengegaver, der var indsvøbt i Papir og forsynet med Giverens Navn. Brudeparret takkede med Haandtryk, og Brudgomsføreren skænkede Giverne et Glas Vin. Saasntart der ingen flere Givere indfandt sig, ansaa man denne Akt for overstaaet, og Dansen fortsattes. — Da nu altimens Sulten meldte sig, søgte man hen i den ene Lo, hvor der var Vinsuppe, Flæsk og Brød at faa, ogsaa en Sopgen; thi „en Snaps te e Brød, det hør's og det bør's!“ Efter endnu nogle Timers fornøjeligt Samvær begav Gæsterne sig enhver til sit, og dermed sluttede den egentlige Bryllupsfest. —

Men for de allernærmeste Slægtninge og Køkkenpersonalet var der endnu Dagen efter Fest. Man søgte endnu engang hen til Bryllupshuset, blev beværtet med Mad og Drikke, og omendskønt man nok kunde antage, at man efter saa anstrengende Dage og Nætter nok kunde være træet, saa var der dog endnu paa denne saakaldte „Knågdav,“ megen Morskab og mange Løjer. Omsider var der dog Slut med Festlighederne, og i lang Tid kunde der tales om et saadant Bryllup, der ofte skildredes som „en fej glant Kåst“ (et meget fornøjeligt Bryllup).

Da Omkostningerne ved et Bryllup paa den Tid blev baaret af

Gæsterne, saa var selv det fattigste Brudepar i Stand til at foranstalte en saadan Fest. Der var derfor dengang aldeles ingen Forskel paa en Daglejers og en Gaardmands Bryllup.

Det hændte endog, at Brudeparret foruden de forærede Genstande kunde holde en betydelig Sum Penge tilovers, saa Brylluppet næsten kunde kaldes en god Forretning. —

S A M L E R E N

I EN ANMELDELSE AF MUSÆUMSINSPEKTØR J. RABEN'S: „NORDBORG igennem 800 Aars skiftende Historie“ kommer Anmelderen ind paa den gamle Strid, om Byens Navn bør være Nordborg eller Nørborg og bemærker i den Anledning følgende: „Det ser ikke godt ud at bruge denne form (Nordborg) om byens historie, selv om forfatteren kan henholde sig til, at de danske myndigheder i dag gør det samme“.

Det er rigtigt, at Byen nu officielt hedder Nordborg, men lige saa officielt hed den i 1920-22 *Nørborg*.

Da de sønderjydske Stednavnes Form skulde fastslaaes forud for Overtagelsen i 1920, var det Meningen, at Byen skulde hedde „Nordborg“.

Da Sparekassebogholder Nis Nissen erfarede dette, gjorde han i en klar og udtømmende Redegørelse opmærksom paa de Omstændigheder, der talte for „Nørborg“-Formen.

Myndighederne, bistaet af Stednavneudvalget, drog derefter strax Omsorg for, at denne Form blev den gældende.

At „Nørborg“ i December 1922 blev ændret til „Nordborg“ skyldtes et saa stærkt Pres, at Myndighederne fandt det opportunt at give efter.

Dette Pres stammede udelukkende fra den nordalsiske Befolknings Side — først og fremmest fra selve *Nørborgerne*.

Sønderborg, den 3. Oktober 1931.

M. O. Ræder,
Postmester.

Mundheld

Min Ollemos Moes Most Kjærsten Knalleworm var et lille dygtig Kvindfolk, hun havde blot den ene Fejl, at hvad hendes Hænder saa, tog hendes Øjne med sig.

Johannes Klindt, Sølsted.

Ved den gamle Hedevej

I gamle Dage har der været en Vej fra Gallehus over Heden til det saakaldte Bomhus ved Ribelandevej. Denne Hedevej skal i sin Tid have været meget benyttet.

Efter Sagnet skal-der have boet

en Ridder Holt ved Hedevejen paa det Sted, hvor nu Gallehus Skov ligger. Fra det store Dige paa Nordsiden af den saakaldte „gamle Skov“ gaar der et mindre Dige mod Syd. I denne Vinkel var der før en Brønd, som kun var tildækket med nogle Stykker Træ og næsten var usynlig. I 80erne, naar Skolen var paa Skovtur, skulde vi være forsigtige, saa at vi ikke faldt i Brønden; de større advarede altid de mindre, naar vi legede Røvere og Soldater mellem Træerne. Paa dette Sted skulde Ridder Holt's Gaard have ligget, og derfra skulde denne Brønd stamme.

Vest for Skoven laa Galgeagrene, og i den sydlige Del af dem var en Mose, som kaldtes Lysmose, og her laa den saakaldte Helligdam. Paa dette Stykke maatte vi heller ikke komme, da der var fuldstændig bundløst her. Her i Helligdammen havde Ridder Holt sænket sine Skatte ned en Gang, da han drog i Krig. Senere, da han kom hjem, skulde Skatten fiskes op igen; men han kunde ikke finde den, da den var sunket ned i det bundløse Morders, saa den skal ligge der endnu den Dag i Dag.

I 90erne blev Galgeagrene tilplantet, og en ny Vej blev anlagt. Den gamle Vej var ikke afgrænset; ved den nye Vej blev der derimod gravet Grøfter paa begge Sider.

I 1897 var jeg ved Helligdammen for at se, om den var bundløs, og jeg fandt, at der virkelig var Dynd og Mudder nedenunder.

I Grøftkanten ved den nye Vej fandt jeg et lille Tinbæger, der var 3 cm højt og 2 cm i Diameter. Om det nu skulde stamme fra Ridder Holt's Skatte, ved man aldrig; men Bægeret har jeg endnu.

En Arbejder, Peter Christensen fra Abild, der i 80erne arbejdede i Marken tæt ved Rosinfeldt, fandt der,

hvor den gamle Hedevej havde været, en Kobberplade, som var fint udgraveret og med uforstaaelig Skrift. Han solgte den i 1894 til min Læremester, hvor jeg undersøgte den nøje og opdagede, at Indskriften var paa dansk og skrevet i Spejlskrift. Omkring Indskriften var indgraveret en smuk Ramme. Antageligt stammer Pladen fra det 16. Aarhundrede. Maaske er den afsendt fra Schackenberg, men er gaaet tabt ved en eller anden Hændelse paa den gamle Hedevej.

Pladen var ca. 9 cm lang og 5 cm bred

Indskriften var følgende:

	Hjerteligkjærdt: Høit Grevelig Ære	
Jordisk Sligt frydre mig	<p style="text-align: center;">C R</p> <p style="text-align: center;">Kronen og disse Nordiske Riger Angenemen Dyktige Raad Elskelige Ven Excellence Nyte Troskabe Ly og Værdighed.</p> <p style="text-align: center;">Len. Zeich.</p>	Verstand at bære Har Gud
	mig beskjerd Hos Kongen Jeg Nyde fra	

Hvor Pladen nu er bleven af, er ikke godt at vide, da min Mester solgte den til en Jøde. Om den saa er kommet til et Museum i København eller Tyskland, ved jeg ikke, da der kom baade tyske og danske Opkøbere til ham. Men maaske en eller anden, som læser disse Linier, har set den paa et Museum, og da vilde det glæde mig, om jeg fik Meddelelse om, paa hvilket Museum den findes opbevaret.

J. C. Gregersen.
Møgeltønder.

Tønder Amts Centraltrykkeri

Østergade 40

Tønder

Telefon 141

Bog- og Akcidenstrykkeri
Formularlager - Bogbinderi

Vi har endnu et mindre Restoplag af

Sønderjydsk Centralforenings Festskrift
før Kr. 12,00 — nu 6,00,

Denne smukke og indholdsrige Bog bør ejes af
enhver national Interesseret.

Ligeledes haves endnu:

R. P. Rossen: Danmarks Kongeslægter 1,50,
En udmærket Bog om dette interessante Emne.

Bøgerne tilsendes portofrit fra

HANS BECKS BOGHANDEL
Storeg. (J. N. Jepsen) Tønder

Johs. Paulsen Schmidt's Boghandel, Tønder

Vestergade 67

Telefon 261

Stort Udvalg i Skønlitteratur, Fylde-
penne, Æskepost, billige franske
Raderinger og Lædervarer.

Hurtig

og præcis Besørgelse af alt indenfor Bog-, Kunst og Musik-Branchen
fra Indland og Udland.

Hvem ønsker at sælge

„Sønderjydsk Maanedsskrift“ 1. Aargang
(komplet) samt 2. Aargang Nr. 1? . . . .
Der betales Overpris.

Tilbud bedes sendt til **Cl. Eskildsen, Tønder.**

Bil-

Traktor — Motor — Maskin

Smøre-

Olier

Fedt, Vognsmedelse, Gear-
kasseolie og Drivremme

kun Ima Kvaliteter

CARL BORCH

Tønder

Telf. 44

H. P. Lorentzen

V. J. Lund's Efftl.

Bogbinderi og
Protokolfabrik

TØNDER

Østergade 40 Telf. 106 Over Gaarden

Alt Bogbinderarbejde
udføres hurtigt og solidt.

**LYS & KRAFT
RADIO**

STOREGADE 24 TLF. 378

N. PICULELL

Sønderjydsk Maanedsskrift Tønder

Postgiro Nr. 9816.

Abonnementspris fjerdingaarlig ved Posten Kr. 1,65, — i
Boghandelen eller frit tilsendt fra Seminarielærer Eskildsen
i Tønder Kr. 1,50.